

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПІДГОТОВКИ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ

УДК 378:355.23

І. В. Толок

Перехід до професійної армії вимагає нових підходів до підготовки офіцерського складу. Сьогодення вимагає значних змін процесу підготовки військових фахівців оперативного-тактичного рівня з метою підвищення рівня їхньої психолого-педагогічної компетентності, практичної підготовленості до вирішення складних військово-професійних завдань. До вирішення цієї проблеми треба підходити у напрямку підготовки військового фахівця оперативного-тактичного рівня до виконання конкретного виду військової діяльності у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ), де особистість слухача, його готовність до керівництва військовим колективом формується під впливом усього навчально-виховного процесу, військового стажування, у результаті подолання різного роду труднощів і протиріч. За період навчання військовий фахівець оперативного-тактичного рівня набуває необхідний запас знань, навичок, умінь, досвід керівної діяльності, активізує позитивні мотиви своєї поведінки. У нього формується психолого-педагогічна компетентність, закладаються високі професійні, вольові та інтелектуальні якості.

Питання формування психолого-педагогічної компетентності військового фахівця оперативного-тактичного рівня підготовки у сучасних умовах постає дуже актуально. Це обумовлено новими завданнями реалізації кадрової політики, пов'язаними з переходом Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом, а також загальним підвищенням освітньо-кваліфікаційних вимог до військових фахівців і рівня їх компетентності.

Проблема формування психолого-педагогічної компетентності військового фахівця оперативно-тактичного рівня підготовки викликає теоретичний та практичний інтерес наукових і науково-педагогічних працівників, військових керівників усіх рівнів, що обумовлено кардинальними змінами в концепції функціонування освіти в сучасному суспільстві, яка ставить нові, підвищені вимоги до особистості як суб'єкта діяльності, до його професійної культури й особистісних якостей, передбачає його готовність опановувати інноваційні технології та здатність творчо їх упроваджувати в педагогічний процес.

Для офіцера-випускника Національного університету оборони України сформована психолого-педагогічна компетентність визначає зміст діяльності. Детермінанти змісту психолого-педагогічної компетентності найбільш високого рівня пов'язані з формуванням творчих якостей, умінням самостійно діяти в нестандартних і складних умовах, передбачають самовизначення, самореалізацію та самовдосконалення особистості в освітньому процесі. Важливим при цьому є прагнення особистості виробити духовні, моральні, вольові, психологічні і фізичні якості через самовиховання та самоосвіту в період навчання у ВВНЗ і постійного вдосконалення своїх якостей у процесі подальшої діяльності.

Орієнтованість навчально-виховного процесу на особистість слухача потребує нових підходів до його організації та функціонування, суттєвими ознаками яких є інтегративно-гуманітарні засади організації і змісту формування психолого-педагогічної компетентності, посилення функціональності змісту навчання, варіативність та різноплановість технологій формування психолого-педагогічної компетентності, її різнорівневість, диференціація (за змістом, рівнями, темпом) з оптимальним поєднанням комплексної, інтеграційної і дидактичної мети, максимальним урахуванням структури пізнавального процесу, цілісне психолого-дидактичне проектування навчально-виховного процесу, моделювання освітнього середовища.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури надав нам можливість визначитись з вибором ефективною концепції формування психолого-педагогічної компетентності військового фахівця оперативно-тактичного рівня підготовки – це впровадження у навчально-виховний процес особистісно-орієнтованої технології. Її підґрунтям, на думку В. В. Серикова [8, с. 272], є такий спосіб засвоєння змісту освіти суб'єктом, при якому відбувається визначення об'єктивного значення навчального матеріалу та виявлення в ньому суб'єктивного сенсу, особистісно-стверджуючих цінностей.

Мета статті – охарактеризувати психолого-педагогічну компетентність військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки у ВВНЗ.

Принципи процесу формування психолого-педагогічної компетентності визначено на основі аналізу наукових праць О. І. Гури, Н. І. Лісової, М. І. Лук'янової, І. Б. Міщенко, Л. В. Олійника, І. П. Чистовської [2; 4–7; 10] з проблем формування психолого-педагогічної компетентності фахівців. Пропонуємо перелік принципів процесу формування психолого-педагогічної компетентності:

принцип суб'єктивності, що орієнтує процес формування психолого-педагогічної компетентності слухача на становлення його особистості як суб'єкта власної життєдіяльності;

принцип рефлексивності, який у процесі формування психолого-педагогічної компетентності передбачає те, що більш корисною є не сама психолого-педагогічна дія, а її осмислення слухачем та аналіз військового педагога, одним із стрижневих завдань процесу формування психолого-педагогічної компетентності виховання є прищеплення військовому фахівцю оперативно-тактичного рівня підготовки потреби в рефлексії, здатності аналізувати й оцінювати власні дії та життєві ситуації;

принцип творчості – процес формування психолого-педагогічної компетентності не повинен обмежуватися навчально-виховними штампами, ефективність цього процесу залежить від здатності військового фахівця оперативно-тактичного рівня підготовки знайти нестандартне, творче

розв'язання психолого-педагогічної ситуації, поза творчістю складно примножити творчий потенціал слухача;

принцип результативності – процес формування психолого-педагогічної компетентності військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки повинен призводити до конкретних результатів;

принцип проектування та конструювання освітнього середовища – основним чинником формування психолого-педагогічної компетентності особистості слухача є не окремі навчально-виховні впливи, а освітнє середовище ВВНЗ у цілому.

В основу формування психолого-педагогічної компетентності військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки засобами особистісно-орієнтовної технології нами покладено такі наукові підходи, які становлять методологічну основу дослідження:

1. Компетентнісний підхід, що пов'язаний зі створенням у свідомості образу ідеального фахівця, який здійснює ідеальну діяльність. Під поняттям “компетентнісний підхід” необхідно розуміти спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей фахівця. Результатом такого процесу є сформована психолого-педагогічна компетентність, що є інтегрованою характеристикою особистості військовослужбовця. Така характеристика повинна бути сформована у процесі навчання та виховання і містити знання, уміння та досвід службової діяльності.

За визначенням І. А. Зязюна [3, с. 329], компетентнісний підхід висуває на перше місце не інформованість, а вміння людини вирішувати проблеми, які виникають:

у пізнанні і поясненні явищ дійсності (орієнтуватися, розуміти, оцінювати) при освоєнні сучасної техніки та технології, інформаційної культури;

у стосунках людей, в етичних нормах, в індивідуальній і груповій психології, у питаннях вибору партнерів, оцінці власних діянь;

у практичному житті при виконанні соціальних ролей громадянина;

при орієнтуванні в середовищі проживання, у правових нормах та адміністративних структурах, у споживчих і естетичних цінностях.

2. Комунікативний підхід як інтегративний розвиток професійної діяльності у взаємодії на рівні співробітництва науково-педагогічного працівника та слухача, що зорієнтовано на його індивідуальні і психологічні особливості, інтереси та захоплення, можливості і здібності.

3. Аспектно-ситуаційний підхід, який полягає у розгляді реальних практичних ситуацій та передбачає застосування найбільш ефективних шляхів їх вирішення.

4. Особистісно-орієнтовний підхід, який необхідно використовувати з метою формування військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки як різнобічно і гармонійно розвинених особистостей, здатних до саморозвитку та самовдосконалення. В українському педагогічному словнику особистісний підхід визначено як послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і суб'єкта виховної взаємодії [1, с. 243]. Необхідно розглядати особистісно-орієнтовану спрямованість як одну з основних вимог, якою слід керуватися при створенні навчальних програм, розробленні нових педагогічних технологій, спрямованих на розгляд завдань та шляхів удосконалення професіоналізації та формування психолого-педагогічної компетентності офіцерів. Слушною є думка з цього приводу К. Д. Ушинського: “У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, оскільки виховна сила впливає лише із живого джерела людської особистості. Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм, як би він добре не був осмислений, не може заступити особистість у вихованні. ...Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця істинне виховання, що проникає в характер, є неможливим. Лише особистість може впливати на розвиток та визначення особистості, лише характером можна формувати характер” [9, с. 63–64].

5. Проблемно-діяльнісний підхід, який у формуванні психолого-педагогічної компетентності полягає у послідовній і цілеспрямованій

постановці перед військовим фахівцем оперативно-тактичного рівня підготовки пізнавальних проблем, що вирішуються за допомогою суб'єкт-суб'єктної взаємодії та забезпечують розвиток творчого мислення, єдність і послідовність пізнавальної діяльності. Він пов'язаний з активною діяльністю особистості у сфері реальних професійних ситуацій.

Отже, у структурі методологічних засад цього дослідження виокремлено філософський, загальнонауковий, конкретнонауковий та технологічний рівні, які утворюють складну систему, у межах якої існує відповідне підпорядкування. Опрацьовані методологічні підходи надають можливість означити дійсні проблеми процесу формування психолого-педагогічної компетентності і тим самим визначити стратегію й основні способи вирішення його ефективного проходження.

Сутність навчально-виховного процесу у ВВНЗ Збройних Сил України, ураховуючи сучасні тенденції гуманістичного спрямування навчання та виховання, полягає, на нашу думку, в якісній організації і стимулюванні психологічно та педагогічно обґрунтованої діяльності навчальних підрозділів у гармонійному і всебічному розвитку особистості як вихователів (військово-педагогічний колектив), так і вихованців (особовий склад ВВНЗ Збройних Сил України) в їх комунікативній взаємодії, формуванні мотивації постійного творчого їх самовдосконалення.

Поняття “особистість” характеризує суспільну сутність людини, пов'язану із засвоєнням різноманітного виробничого та духовного досвіду суспільства. Особистість – соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, історичних, культурних відносин, виявляється і формується в процесі свідомої діяльності та спілкування. Найхарактернішими компонентами особистості є:

скерованість (вибіркове ставлення до дійсності);

можливості (сукупність здібностей, яка забезпечує успіх діяльності);

характер (комплекс сталих психологічних властивостей, що виявляються в поведінці і діяльності, ставленні до себе та суспільства);

самоуправління (утвердження самосвідомості особистості, що здійснює саморегуляцію).

Розвиток особистості характеризується збільшенням: інтелекту; відповідальності; свободи; особистої гідності; індивідуальності. Загалом розвиток особистості починається з її формування. Формування особистості – процес соціального розвитку військовослужбовця, становлення його як суб'єкта діяльності, члена суспільства, громадянина. Воно відбувається завдяки засвоєнню гуманітарних дисциплін, виховному впливу сім'ї, суспільства, Збройних Сил України, взаємодії з мистецькими явищами й участі у громадському житті.

Процес формування психолого-педагогічної компетентності військового фахівця оперативного-тактичного рівня підготовки неможливий без найосновнішого – урахування можливостей та потреб особистості. Він здійснюється у процесі навчання і виховної роботи у ВВНЗ, є цілісним процесом, у якому органічно поєднані змістовна (сукупність навчально-виховних цілей) та процесуальна (самокерований процес педагогічної взаємодії науково-педагогічних працівників і слухачів, що передбачає організацію та функціонування системи навчально-виховної діяльності і самовиховання офіцерів) сторони.

Вивчення процесу формування психолого-педагогічної компетентності військового фахівця оперативного-тактичного рівня підготовки надало можливість визначити її структуру:

1. Опанування знань, норм та правил поведінки. Це перший етап входження в систему навчально-виховного впливу, на якому діють норми, правила, особливості життєвої поведінки. Військовослужбовець стає членом певної соціальної системи – військового підрозділу, де вже діють певні правила, норми, яких йому доведеться дотримуватись.

2. Формування почуттів (стійких емоційних ставлень військовослужбовця до явищ дійсності). Вони сприяють трансформації певних дій особистості із

сфери розумового сприймання у сферу емоційних переживань, що робить їх стійкими, та активізації психічних процесів військовослужбовця.

3. Формування переконань (інтелектуально-емоційного ставлення суб'єкта до будь-якого знання як до істинного (або неістинного). Переконання, які ґрунтуються на істинних знаннях, будуть, з одного боку, своєрідним мотивом діяльності, а з другого – “стрижнем” поведінки особистості. Тому процес формування психолого-педагогічної компетентності військових фахівців оперативного-тактичного рівня підготовки є формуванням у них психологічного “стрижня”, без якого особистість буде безвольною, позбавленою власного “Я”.

4. Формування вмінь і звичок поведінки. Формування вмінь (засвоєного способу виконання дій, що ґрунтується на сукупності набутих знань та навичок) і звичок (схильності людини до відносно усталених способів дій) потребує поступовості та систематичності і доцільності поставлених вимог, їх відповідності рівню розвитку військовослужбовців.

Розглянувши та проаналізувавши принципи й основні теоретико-методологічні підходи в дослідженні процесу формування психолого-педагогічної компетентності військових фахівців оперативного-тактичного рівня підготовки, можна зробити такі висновки:

процес формування психолого-педагогічної компетентності являє собою складне динамічне утворення, яке має розвернуті часові межі;

формування психолого-педагогічної компетентності особистості необхідно розглядати і як процес, і як “відкриту” систему;

розвиток українського суспільства потребує змін пріоритетів вищої освіти в Україні, їхнього узгодження з актуальними потребами випускників.

Отже, формування психолого-педагогічної компетентності військових фахівців оперативного-тактичного рівня підготовки у ВВНЗ – багаторівневий, динамічний процес, метою якого є, з одного боку, використання професійного потенціалу (системи психолого-педагогічних знань, умінь та навичок) слухачів

на основі проведення особистісно-орієнтованої технології, аз іншого – створення сприятливого освітнього середовища ВВНЗ.

Доцільні напрямки подальших наукових розвідок: критерії оцінювання сформованості психолого-педагогічної компетентності військових фахівців оперативно-тактичного рівня підготовки; розробка й апробування технологій формування психолого-педагогічної компетентності військових фахівців.

Список використаної літератури

1. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.

2. Гура, О. І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / І. А. Гура. – К., 2008. – 36 с.

3. Зязюн, І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / Іван Андрійович Зязюн. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.

4. Лісова, Н. І. Розвиток психолого-педагогічної компетентності молодих учителів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Н. І. Лісова. – К., 2005. – 20 с.

5. Лукьянова, М. И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: Диагностика и развитие / Маргарита Ивановна Лукьянова. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 144 с.

6. Міщенко, І. Б. Дидактичні умови формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх викладачів економіки в процесі професійної підготовки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Міщенко Ірина Борисівна. – К., 2004. – 208 с.

7. Олійник, Л. В. Формування психолого-педагогічної компетентності майбутнього офіцера-зв'язківця: проблема визначення / Л. В. Олійник // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка : Педагогічні науки. – Вип. 4 (51). – 2006. – С. 89–96.

8. Сериков, В. В. Личностный подход в образовании, концепция и технологии : монография / Сериков В. В. – Волгоград : Перемена, 1994. – 152 с.

9. Ушинський, К. Д. Людина як предмет виховання : твори в 6 т. / Ушинський К. Д. – К. : Рад. школа, 1979. – Т. 5. – 432 с.

10. Чистовська, І. П. Формування педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Чистовська Ірина Петрівна. – К., 2006. – 268 с.

Рецензент: кандидат педагогічних наук Янковець А. В.